

Napoleon had evengoed kunnen winnen, en het precieze aantal doden weten we nog steeds niet. Tweehonderd jaar na 'Waterloo, 1815' is er nog veel te ontdekken.

HERMAN VEENHOF BEELD AP / KIRSTY WIGGLESWORTH

'Waterloomanie' beheerste de Nederlanden

Tussen 1792 tot 1815 vocht de Franse veldheer en keizer Napoleon Bonaparte ruim vijftig veldslagen uit – tegen Rusland, Oostenrijk, Pruisen en Engeland. Daarbij kwamen drie tot zes miljoen mensen om. De slag bij Waterloo op zondag 18 juni 1815 was het eindpunt. De slag was niet alleen ontzettend bloedig, maar ook heel spannend. Het was helemaal niet vanzelfsprekend dat Napoleon de ultieme slag zou verliezen.

plan

Zijn plan, nadat hij eind februari was ontsnapt van het eiland Elba en tijdens een snelle opmars van zuidelijk naar noordelijk Frankrijk ruim tweehonderd-duizend soldaten bijeen had vergaard, was simpel. Hij wilde met twee legerkorpsen een wig drijven tussen de Britse troepen van Wellington en de Pruisische legers van generaal Von Blücher. Vandaar zou hij naar Brussel oprukken.

Dat het niet lukte, lag volgens het Britse weekblad *The Economist*, dat eind mei een korte reconstructie gaf, aan vier fouten. Kleine fouten, maar samen genoeg voor een nipte nederlaag. Zelfs Wellington hoopte nooit meer zo'n overwinning mee te maken. Napoleon liet zijn twee beste generaals thuis om Parijs en de Franse grenzen te bewaken. Zijn generaal Ney aarzelde te

Acteurs, gekleed zoals Britse soldaten tijdens de Slag bij Waterloo, op de roltrap bij Waterloo Station in Londen, 10 juni 2015.

lang om het belangrijke wegenkruispunt Quatre Bras in te nemen. Daar vond op 16 juni een soort voorschot op Waterloo plaats, waarbij negenduizend

Nederlandstalige soldaten vochten en waar de prins van Oranje, later koning Willem II, zich onderscheidde; hij

raakte er gewond door een musketschot tussen de schouderbladen. De derde fout was het doelloos rondtrekken van een Franse legermacht van twintigduizend man, geleid door Comte d'Erlon, tussen Quatre Bras en Ligny, waar op 17 juni andere Fransen slag leverden tegen de Pruisen. Die Pruisen verloren, maar werden niet achtervolgd (de vierde fout) zodat ze zich konden hergroeperen en een dag later Wellington te hulp konden schieten bij Waterloo. Als de Fransen in eendracht de troepen van Blücher in de pan hadden gehakt, was het misschien heel anders gegaan.

stank

Waterloo ligt 16 kilometer ten zuiden van Brussel. Bijna 189.000 mannen vochten een hete dag lang tegen elkaar op een terrein dat niet meer dan vijf bij drie kilometer beslaat. Opvallend zijn de grote verschillen in aantallen slachtoffers die de auteurs van twee handvol nieuwe boeken over 'Waterloo' geven. Aan het eind van de veldslag telde men bijna elfduizend doden en 35.000 gewonden, stelt militair historicus en conservator van het Nationaal Militair Museum Louis Sloos. Vooral Britse historici als Roberts gaan echter uit van vijftigduizend doden en bijna evenveel gewonden. Krijgshistori-

cus Kees Schulten komt tot slechts 352 doden uit de Nederlanden, terwijl Jeroen van Zanten, de biograf van Willem II, het houdt op drieduizend. Veel doden raakten zoek. Het bergen van de lichamen duurde dagen; de stank van de lijken was niet te harden. Uiteindelijk ging men over tot grote massagraven, maar die werden later door boeren leeggehaald omdat vermalen menselijk bot vroeger goede meststof bleek. Sloos schreef het mooi geïllustreerde boek; met het boek van Jurriën de Jong schijnt een nieuw licht over de enorme impact die de slag bij Waterloo op Nederlanders en Belgen had. Tot de Tweede Wereldoorlog gold 'Waterloodag' 18 juni als de 4 mei van vroeger. In Nederland heerste 'Waterloomanie', stelt Sloos, die met alle resterende pamfletten, 'graphics', schilderijen, spelletjes en speelgoed 'met gemak' een museum zou kunnen vullen. ■

GESCHIEDENIS

Onze slag bij Waterloo. De beleving van de overwinning op Napoleon in Nederland

LOUIS PH. SLOOS. UITG. VANTILT, NIJMEGEN 2015. 300 BLZ. € 29,90

>> Zie voor de overige boektitels nd.nl

Kan de gereformeerde traditie zonder filosofie? Volgens Abraham Kuyper niet. Zijn volgelingen laten zien dat 'denken met het hart' vanuit protestants-christelijk opzicht kan, en zelfs broodnodig is.

HENDRO MUNSTERMAN BEELD WIKICOMMONS EN ND

Denken met een zondig hart

De Franse katholieke filosoof Etienne Gilson schreef in 1936 dat er in het calvinisme geen ruimte is voor filosofie. Enerzijds omdat volgens Gilson bij Calvin de theologie de wijsbegeerte als het ware opslokt en van haar eigen autonomie ontdoet, maar ook omdat ook de menselijke rede volgens de reformatoren door de zonde verdorven is en dus de waarheid niet uit zichzelf kan ontdekken en uitzeggen. Gilson was niet de enige die er zo over dacht. Menig calvinist zegt het hem na.

De jurist en beleidsmedewerker Bas Hengstmengel publiceert nu echter een beschrijving van hedendaagse calvinistische filosofie die zich laat lezen als een warm pleidooi voor wijsgerig denken dat trouw wil zijn aan de augustijns-calvinistische traditie. Het boek is een prettig leesbare uitwerking van een eindschrijftie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam over de filosofen Herman Dooyeweerd (1894-1977) en Alvin Plantinga (1932).

grenzen

Om de eigenheid van deze beide gereformeerde filosofen en ook de tegenstellingen tussen beiden te kunnen doorgronden laat de auteur de beschrijving van hun overpeinzingen voorafgaan door 140 pagina's inleiding in de augustijns-calvinistische filosofie. Deze

Herman Dooyeweerd

lange inleiding is voor kenners wellicht overbodig, maar maakt het boek tot een uiterst geschikte inleiding in de materie.

De centrale figuur in het boek is eigenlijk Abraham Kuyper. Hengstmengel beschrijft hoezeer het neocalvinisme 'in het denken van de theoloog en politicus zijn volle uitdrukking kreeg'. Alle beschrijvingen van Augustinus en Calvin leiden naar Kuyper, en alle post-Kuyperiaanse gereformeerde filosofie wordt als een antwoord op, of als een uitwerking van Kuypers gedachten gezien. Zoals bij Dooyeweerd: 'Grenzen horen wezenlijk tot Kuypers godsbegrip, dat niet (als bij Thomas [van

Alvin Plantinga

Aquino, HM]) gekenmerkt wordt door zijns participatie, maar door een wetmatige verhouding tot de schepping. Hoezeer Dooyeweerd ook aanhaakt bij Kuyper en diens calvininterpretatie, hij put onmiskenbaar inspiratie uit Kant.' Bij Plantinga, kind van neo-calvinistische immigranten uit Nederland, is de discussie met Kuyper veelal indirect – via Dooyeweerd. Hengstmengel toont overtuigend aan dat ondanks alle verschillen tussen 'het sterk op het continentaal-wijsgerige denkveld georiënteerde denken van Dooyeweerd en het nadrukkelijk op het analytisch-wijsgerige denkveld gestoelde denken van Plantinga', beide

denkers staan in de augustijnse traditie van 'het denken met het hart'. Het hart moet hier niet begrepen worden als 'centrum van het gevoel (tegenover het intellect)', maar met Kuyper als 'de wortel en het centrum van heel het menselijk bestaan'. Zo kan Plantinga beweren dat geloof een zaak is 'van zekere kennis, zowel aan het verstand geopenbaard als verzegeld op het hart'.

allesdoortrekkende zonde

Het is verheugend te zien hoe de overtuiging van de 'leer van de allesdoortrekkende zonde' deze denkers niet verlamd heeft in het nadenken over wat denken en leven vanuit een christelijk perspectief nu eigenlijk is. Deze 'filosofische opstanding' heeft de gereformeerde traditie aan Kuyper te danken, voor wie de mens 'instrument en medewerker Gods' was.

Het oecumenische aspect in het boek is weldadig. Parallellen en verschillen met de katholieke wijsgerige traditie komen door het gehele boek aan bod en worden objectief weergegeven. Jammer is wel dat deze katholieke traditie vrijwel overal tot de (neo-)thomistische traditie is versmald. Een dialoog met de augustijnse stroom binnen de katholieke filosofie en theologie zou een welkome aanvulling zijn. Het feit dat de gereformeerde Plantinga aan de gerenom-

meerde Amerikaanse katholieke universiteit Notre Dame doceert, mag een illustratie zijn van het feit dat vroegere scheidingslijnen steeds vaker kruisbestuivingen tussen 'de twee christelijke stromingen waarin filosofie het meest tot bloei is gekomen' mogelijk maken. ■

GELOOF/FILOSOFIE

Denken met het hart. Christelijke filosofie in de traditie van Augustinus en Calvin

BAS HENGSTMENGL. UITG. BUIJTEN & SCHIPPERHEIJN MOTIEF, AMSTERDAM 2015. 331 BLZ. € 24,50